

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

SPOŁECZNE I EKONOMICZNE DYLEMATY II ETAPU REFORMY GOSPODARCZEJ W SFERZE RYNKU

Ogólnopolska Konferencja Naukowa
7-9 czerwca 1987 r.

W dniach 7-9 czerwca br. w Starej Wsi k. Węgrowa odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa, zorganizowana przez Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji w ramach koordynowanego Centralnego Programu Badań Podstawowych: „Konsumpcja i rynek w procesach rozwoju gospodarczego” (Nr 10.05). Zgromadziła ona liczne i reprezentatywne grono pracowników nauki, działaczy i praktyków gospodarczych. Podstawę dyskusji stanowiło 15 referatów¹ wszechstronnie naświetlających problemy funkcjonowania rynku i jego podmiotów w II etapie reformy, a także możliwości i ograniczenia wykorzystywania mechanizmu rynkowego dla stymulowania procesów wzrostu gospodarczego.

Interesująca, pogłębiona, niekiedy kontrowersyjna, dyskusja koncentrowała się na dwóch obszarach: gospodarki narodowej, rynku i handlu

Kluczowym problemem dyskutowanym na konferencji były przemiany w gospodarce narodowej, które powinny dokonać się w II etapie reformy gospodarczej. Dyskutanci byli w zasadzie zgodni co do umocnienia demokracji gospodarczej i uruchomienia mechanizmów ekonomicznych, natomiast różniły ich stanowiska w sprawie sposobów i możliwości realizacji.

Prof. M. Nasiłowski (Szkola Główna Planowania i Statystyki) stwierdził, że wiemy już w przybliżeniu, co należałoby zrobić, aby stworzyć system rynkowo-planowy, ale nadal nie wiemy w zadowalającym stopniu, jak taki system wprowadzić w życie przy istniejących ograniczeniach materialnych, instytucjonalnych, społecznych i politycznych. Dlatego też ważna jest nie tylko sama wizja, ale i droga prowadząca do stworzenia systemu rynkowo-planowego w Polsce. Prof. M. Nasiłowski wymienia trzy etapy realizacji reformy gospodarczej w krajach socjali-

¹ M. Nasiłowski (SGPiS), *Wizja i drogi do systemu rynkowo-planowego w Polsce*; S. Młynarski (AE Kraków), *Mechanizm przywracania równowagi i stabilności rynku*; T. Sztucki (IRWiK), *O mechanizmie rynku bez dogmatów i uprzedzeń*; J. Alikorn (AE Kraków), *Samo-rząd pracowniczy w procesach reformowania działalności gospodarczej przedsiębiorstw handlowych*; E. Budzich (IRWiK), *Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki wzrostu efektywności przedsiębiorstw rynkowych*; F. Misiąg (IRWiK), *Liderzy prorynkowej orientacji*; A. Styś (AE Wrocław), *Sfera usług w procesach przemian społeczno-gospodarczych w Polsce*; W. Wilczyński, (AE Poznań), *Dруги etap reformy — kontynuacja czy skok jakościowy*; T. Wojciechowski (IGM), *Cele i możliwości integrowania rynku środków produkcji i dobór konsumpcji w procesie reformy gospodarczej*; M. Strużycki (SGPiS), *Przekształcenia funkcjonalne rynku a świadomość jego uczestników*; H. Szulce (AE Poznań), *Wpływ funkcji spełnianych przez handel na zachowania konsumpcyjne*; H. Mruk (AE Poznań), *Świadomość ekonomiczna a zachowania konsumpcyjne ludności w gospodarce socjalistycznej*; M. Niepokulczycka (FK), *Konsument a reforma gospodarcza — w świetle działalności Federacji Konsumentów*; K. Rekowska (IRWiK), *Postawy społeczne — hamulec czy sprzymierzeńcem II etapu reformy*; E. Ostrowska (IRWiK), *Handel w procesie kształtowania postaw i zachowań nabywców*.

stycznych. Pierwszy etap — to tzw. reforma pozorowana, w którym zmieniają się poszczególne elementy, ale nie ulega zmianie logika funkcjonowania i gospodarowania. Drugi etap — to tzw. połowiczne reformy: cały system gospodarki jest „rozmiękczony”, a gospodarka nadal „ręcznie” sterowana; nigdzie nie działa mechanizm rynkowy. Polska gospodarka znajduje się obecnie na tym właśnie etapie. Przejścia do III etapu reformy gospodarczej — tzw. przełomowej — oznaczać będzie dopiero rzeczywistą reformę gospodarki. Musi jednak nastąpić zmiana w sposobie sprawowania władzy politycznej, uwolnienie się centrum od mikrozarządzania i przyjęcie roli polegającej na: planowaniu makroproporcji rozwoju gospodarczego, prowadzeniu polityki antymonopolowej i polityki dochodowo-socjalnej.

Potrzeba „skoku jakościowego” była silnie zaakcentowana przez wszystkich uczestników konferencji. Wskazywano, że jeśli II etap reformy ma stać się rzeczywistym przełomem jakościowym w gospodarce, spełnionych musi być szereg warunków, wśród których najważniejsze — zdaniem prof. W. Wilczyńskiego — to:

- przełom ideowy i koncepcyjny w centralnych organach gospodarczych;
- uzyskanie akceptacji i poparcia społecznego dla działań reformatorskich, co można osiągnąć poprzez zmianę stylu i sposobu prezentacji problemów ekonomicznych;
- kompleksowość zmian systemowych, uzyskanie przedmiotowej i podmiotowej wyłączności.

W większości wypowiedzi pojawiał się postulat „urynkowienia” gospodarki, rozumiany jako konieczność wykorzystania, w znacznie większym niż dotychczas stopniu, mechanizmów samoregulacji ekonomicznej w sterowaniu gospodarką narodową.

Rolę mechanizmu rynkowego w przywracaniu równowagi i stabilności rynku omówił prof. S. Młynarski. Wskazał on na silne i wielostronne powiązania układu rynkowego z jego otoczeniem produkcyjnym i konsumpcyjnym i zachodzące w ich obrębie procesy kompensacyjne i korekcyjne, akcentując jednocześnie ich niezdolność do równoważenia i stabilizowania rynku. Możliwość przywrócenia równowagi i stabilności istnieje poprzez zmiany strukturalne wewnątrz mechanizmów, co jednak musi być poprzedzone odpowiednimi zmianami w samym rozregulowanym układzie rynkowym.

Wiele uwagi poświęcono strukturom organizacyjnym gospodarki i rynku. Oceniając krytycznie dotychczasowy postęp w tworzeniu struktury podmiotowej rynku odpowiadającej systemowi parametryczno-rynkowej regulacji, wskazano na konieczność jej ekonomicznego, a nie administracyjnego kształtowania i uznania jej wielości i różnorodności.

Powszechnie wyrażany był przez uczestników konferencji pogląd, że nie będzie prawdziwej, przełomowej reformy bez zmiany postaw, zachowań i świadomości ekonomicznej uczestników rynku, która obarczona jest licznymi deformacjami i stereotypami wykształconymi w trakcie wieloletniego dyrektywnego systemu zarządzania gospodarką narodową, a także w okresie ostrego kryzysu i nierównowagi towarowo-usługowej. Jest to świadomość wcale lub bardzo mało przydatna w nowej sytuacji ekonomicznej, a bywa, że staje się poważną barierą procesów reformatorskich. Przedsiębiorczość rynkową, jako najbardziej znaczącą cechą orientacji prorynkowej, uznawano (prof. M. Strużycki, prof. T. Sztucki) za kryterium zmian funkcjonalnych i postaw uczestników rynku, a orientację prorynkową i efektywnościową — jako kryterium zmian funkcjonalnych rynku.

W ramach drugiego obszaru problemowego dyskusja koncentrowała się wokół zagadnień kondycji ekonomicznej jednostek gospodarczych funkcjonujących na rynku, a zwłaszcza przedsiębiorstw handlowych, oraz zewnętrznych i wewnętrznych czynników wzrostu ich efektywności. Oceniając sytuację rynkową przedsiębiorstw i spółdzielni handlowych stwierdzano, że **uległa** ona dalszemu **pogorszeniu pod**

względem potencjału gospodarczego, stosunków z dostawcami, stanu majątkowego itp. Decyduje o tym przede wszystkim niekorzystny układ czynników zewnętrznych, do których zaliczono: sytuację rynkową, system cen i marż, politykę podatkową, społeczny obowiązek jednostek uspołecznionych w zakresie skupu i zaopatrzenia rynku, a wreszcie niski stan funduszy własnych. Szczególnie negatywny wpływ na wyniki ekonomiczne i poziom rentowności podmiotów handlowych mają ceny, marże i dotacje — zbyt niskie, aby zapewnić środki rozwojowe dla wszystkich rodzajów działalności prowadzonej przez te jednostki. Powoduje to procesy dekapitalizacji bazy materialnej obrotu towarowego i żenująco niski poziom usług handlowych. Rozwiązanie problemu rentowności leży przede wszystkim w usunięciu barier tworzonych przez czynniki zewnętrzne. Konieczna jest też aktywna postawa samego handlu na rynku (prof. H. Szulce, dr E. Ostrowska). Obszary, gdzie takie aktywne działania handlu są już dziś możliwe, to:

— sprawne pośredniczenie handlu między produkcją a konsumpcją, materializujące się w postaci dbałości o bazę materialną, odpowiednie zatrudnienie, rozwoju form i technik sprzedaży, doskonalenia funkcjonowania gospodarki ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstwa;

— większa aktywność w zakresie kształtowania i różnicowania marż;

— usprawnianie funkcjonowania handlu oraz rozszerzanie ilości i zakresu spełnianych funkcji.

Niezwykle interesujący i słabo dotychczas rozpoznany w nauce i praktyce problem liderów porynkowej orientacji zaprezentował doc. F. Misiąg.

Zabierając głos w dyskusji, Minister Handlu Wewnętrznego i Usług Jerzy Józwiak, podkreślił potrzebę demokratyzacji życia gospodarczego w drugim etapie reformy gospodarczej, konieczność zmian strukturalnych w gospodarce i omówił obszary wymagające nowego uregulowania i szczególowej uwagi, do których zaliczył:

— intensyfikację podaży rynkowej;

— kompleks spraw związany z płacami i dochodami;

— kompleks cenowy.

Trudno w sposób szczegółowy oddać bogactwo wątków tematycznych i problemów, poruszanych w trakcie trzydniowych obrad. Można jednak stwierdzić, że konferencja wniosła liczący się wkład w ogólnospołeczną dyskusję nad tezami II etapu reformy, która w istocie jest dyskusją o przyszłości gospodarki i kraju, o przyszłości nas wszystkich.

Urszula Kłosiewicz

HANDEL A GOSPODARKA NARODOWA

Polsko-niemieckie kolokwium w Poznaniu

1-2 kwietnia 1987

W dniach 1 i 2 kwietnia 1987 r. w Baranowie pod Poznaniem odbyło się kolokwium polsko-niemieckie „Handel a gospodarka narodowa”, zorganizowane przez Instytut Ekonomiki Handlu Wewnętrznego i Usług AE w Poznaniu oraz Sekcję Gospodarki Narodowej i Handlu Wewnętrznego Wyższej Szkoły Handlowej w Lipsku. Obydwie uczelnie utrzymują od lat ożywioną współpracę naukową, która przejawia się m. in. wzajemnymi wyjazdami studialnymi, publikowaniem artykułów naukowych oraz udziałem w konferencjach. Obecne kolokwium, które odbywało się w ramach obchodów 60-lecia AE, było pierwszym wspólnym przedsięwzięciem w ramach wieloletniego planu współpracy między instytutami. Główny

ciężar organizacyjny przypadł tym razem stronie polskiej, która pod kierunkiem prof. dr hab. Haliny Szulce przygotowała zakres merytoryczny obrad oraz dokonała redakcyjnego opracowania zgłoszonych referatów. Ogółem nadesłanych zostało 12 referatów z czego 5 zaproponowała strona niemiecka, a 7 przygotowali pracownicy IEHWiU. W obradach uczestniczyła 4-osobowa delegacja z WSH w Lipsku, pod kierunkiem prof. dr sc. H. J. Lotze. Głównym celem organizowanej konferencji było zaprezentowanie roli i miejsca handlu w gospodarce narodowej Polski i NRD, zarysowanie głównych tendencji rozwoju handlu i gospodarki narodowej oraz przedstawienie najważniejszych kierunków zmian w funkcjonowaniu handlu wewnętrznego. Nadesłane referaty pogrupowane zostały w trzy grupy problemowe:

- makroekonomiczne uwarunkowania działalności handlu,
- wykorzystanie marketingu w kształtowaniu rynku i handlu,
- zarządzanie handlem i przedsiębiorstwem handlowym.

Obrady, które otworzył Rektor AE prof. dr hab. Janusz Piasny, koncentrowały się w pierwszej części na omówieniu makroekonomicznych aspektów wzrostu gospodarczego w krajach socjalistycznych oraz znaczenia na tym tle handlu wewnętrznego. W zaprezentowanych referatach autorzy wskazywali z jednej strony na znaczącą rolę handlu w tworzeniu dochodu narodowego. W Polsce rola ta jest szczególnie istotna i w liczbach porównywalnych handel bardziej współtworzy dochód narodowy niż np. budownictwo. Kolejną przesłanką funkcjonowania handlu w gospodarce jest jednak jego deprecjonowanie w stosunku do innych działań, np. w zakresie inwestycji. Powoduje to, że znaczenie handlu maleje, a handel i rynek przestają być elementami motywacyjnymi w procesie reprodukcji. Na tym tle niezwykle interesująco przedstawiały się także rozważania na temat słabości dotychczas stosowanych teorii handlu w kontekście wymogów optymalizacji gospodarki socjalistycznej. Wywody te wzbudziły szereg kontrowersji i uwag polemicznych zgłoszonych w trakcie dyskusji. Dały one jednak poszczególnym dyskutantom możliwość osobistego ustosunkowania się do zagadnień teorii handlu oraz roli i znaczenia objaśnień teoretycznych dla prawidłowego kształtowania procesów gospodarczych. W świetle dyskusji nie zarysowano uniwersalnego i spełniającego wszystkie warunki teoretycznego określenia istoty handlu, dostrzeżono jednak pilną potrzebę kontynuacji prac w tym zakresie. W innych referatach i wystąpieniach tej grupy uświadomiono uczestnikom, że makroproporcje ekonomiczne kształtowane w minionych latach w obydwu porównywanych krajach nie zawsze sprzyjały podnoszeniu jakości życia i poprawie stanu zaopatrzenia rynku. Prognozy rysujące się na najbliższe lata każą jednak widzieć to zagadnienie optymistycznie. Kolejnym motywem, który się przewijał we wszystkich wystąpieniach, a szczególnie szeroko eksponowany był w dyskusji, była kwestia efektywności i jej uwarunkowania zarówno w sferze handlu, jak i poza nim. Niezwykle szeroko dyskutowano zwłaszcza problem efektywności społecznej i efektywności ekonomicznej. Wskazywano, że o ile mierzenie efektywności ekonomicznej jest stosunkowo proste, o tyle mierzenie efektywności społecznej jest w świetle dotychczasowych doświadczeń działaniem opartym na bardzo subiektywnych kryteriach i miernikach, dalekim na ogół od precyzji pożądanej w ekonomii. Ciekawy również jest problem wzajemnych relacji między obydwojma rodzajami efektywności oraz ich wzajemnego uwarunkowania się. Wymogi procesu optymalizacyjnego skłaniają do podejmowania działań proefektywnościowych, trzeba jednak widzieć, iż spełnianie wymogu efektywności ekonomicznej nie zawsze pociąga za sobą realizację postulatu efektywności społecznej.

Druga grupa problemowa związana była z możliwościami stosowania działań marketingowych dla doskonalenia pracy handlu i funkcjonowania rynku. Zdając sobie sprawę z odmienności interpretacyjnych w zakresie teorii marketingu występujących między badaczami Polski i NRD wskazano na doniosłe znaczenie

procesów innowacyjnych, które dotyczyć powinny zarówno skali makro, jak i mikro. Goście z NRD wskazali w tym kontekście przykłady podejmowania działań innowacyjnych w przedsiębiorstwach, w warunkach centralistycznego systemu zarządzania. Opierając się na doświadczeniach polskich wskazano z kolei na konieczność i celowość podejmowania działań w zakresie marketingu mix, które szczególnie predystynowane są dla stymulowania poczynań innowacyjnych oraz do ich urealniania. Zarówno jednak w referatach, jak i w dyskusji wskazywano na bariery ograniczające aplikacyjność totalnego marketingu, sugerując, że należy go traktować wybiórczo i każdorazowo weryfikować możliwości poszczególnych rozwiązań z istniejącymi warunkami. Odrębnym, niezwykle ciekawym i aktualnym kierunkiem rozważań był nurt „prawniczy”. Jest to zagadnienie szczególnie aktualne w warunkach polskich, gdzie niedoskonałość rozwiązań prawnych przyczynia się niekiedy do pogłębienia istniejących trudności ekonomicznych. Zarówno w reformie, jak i w dyskusji wskazywano na konieczność ścisłej integracji prawa gospodarczego z innymi gałęziami prawa, a także niezwykle silnie krytykowano ciągłe jeszcze występowanie prawa powielaczowego, które pomimo jednoznacznie negatywnej oceny nadal w wielu wypadkach zastępuje lub zaostrza prawo kodeksowe.

Trzecia grupa problemowa związana była przede wszystkim z funkcjonowaniem przedsiębiorstw handlowych. Na tym tle niezwyklej wagi nabierają zagadnienia organizacji handlu oraz przedsiębiorstw handlowych, które są integralnym elementem organizacji rynku. Dotyczy to zwłaszcza roli i znaczenia relacji pomiędzy podmiotami sfery regulacyjnej i realnej. Wskazywano przy tym na niekonsekwencje i niepotrzebne skomplikowanie szeregu struktur. Dotyczy to zwłaszcza niezbyt jasnych relacji pomiędzy rolą Ministerstwa Finansów a ministerstw przemysłowych.

Niejako na marginesie dyskusji merytorycznej, choć nie jest to problem marginalny, pojawił się proces kształcenia ekonomistów-handlowców, jako istotna przesłanka dalszego doskonalenia pracy handlu. Referat poświęcony temu zagadnieniu wzbudził także duże zainteresowanie zwłaszcza gości niemieckich, którzy w ramach dyskusji podzielili się uwagami na temat reformy programów nauczania w NRD.

Zarówno treść referatów, jak i wystąpienia dyskusyjne wzbudziły duże zainteresowanie wszystkich uczestników dyskusji, którzy reprezentowali nie tylko nauki handlowe, lecz także statystykę, planowanie i organizację. Dyskusja miała charakter rzeczowy, konstruktywny, choć nieraz polemiczny. Zostało to m. in. podkreślone w podsumowaniu. Pozwoliło to również zweryfikować poszczególnym uczestnikom szereg własnych poglądów, a także zapoznać się z opiniami innych uczestników. Jak się wydaje, ten właśnie roboczy charakter spotkania stanowi o jego doniosłości i określa go jako cenny wkład w dalszy rozwój nauk handlowych w Polsce i w NRD. Jest to także pomyślny prognostyk dla planowanych kolejnych tego typu spotkań.

Piotr Rzepczyński

SOCJOLOGIA I PSYCHOLOGIA W WYŻSZEJ SZKOLE EKONOMICZNEJ W PRADZE

Od dawna zastanawiamy się nad koniecznością scalania przedmiotów nauczania, zmniejszaniem ilości egzaminów i nad stworzeniem studentom godziwych warunków studiowania. Jednocześnie pragniemy, aby nowocześnie wykształcony absolwent szkoły wyższej był nie tylko dobrym fachowcem, ale wyniósł z uczelni

umiejętność humanistycznego spojrzenia na swoją pracę i współpracowników. Również w kształceniu ekonomistów zachodzi taka potrzeba. Warto więc zainteresować się, jak w innych krajach, szczególnie nam bliskich, próbuje się rozwiązywać trudności tego typu. Okazji dostarcza nam długoletnia współpraca pomiędzy uczelniami ekonomicznymi Poznania i Pragi.

Celem tego komunikatu jest wskazanie na doświadczenia dydaktyczne Katedry Ekonomicznej Socjologii i Psychologii VSE W Pradze w zakresie integracji psychologii i socjologii jako przedmiotu nauczania wchodzącego w skład planu nauczania ekonomistów. Najpierw jednak kilka zdań o praskiej uczelni i wspomnianej katedrze.

Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Pradze powstała w 1953 r. w wyniku wyodrębnienia jej z Wyższej Szkoły Nauk Politycznych i Gospodarki Narodowej. Z początku miała ona trzy fakultety: ekonomii politycznej, ekonomiki produkcji i ekonomiki handlu. W 1961 r. resort szkolnictwa wyższego i kultury powołał Instytut Planowania i Gospodarki Narodowej w wyższych szkołach ekonomicznych w Pradze i Bratysławie, co przyczyniło się do powstania nowych katedr, głównie teorii zarządzania. Zapotrzebowanie na usługi dydaktyczne i wzrost kadry naukowo-dydaktycznej spowodował powołanie czwartego fakultetu — zarządzania (řizení). W ramach tego fakultetu powstała w 1963 r. Katedra Ekonomicznej Socjologii i Psychologii, której utworzenie powierzono ówczesnemu docentowi a obecnie profesorowi i członkowi-korespondentowi Czechosłowackiej Akademii Nauk (CSAV) Jaroslavovi Kohoutovi¹.

Nie mam zamiaru opisywać historii rozwoju katedry. Intryguje mnie natomiast jej nazwa rodząca pytanie, czy istnieje „ekonomiczna socjologia” względnie „ekonomiczna psychologia” i w jakim sensie?

Sam fakt wbudowania w system kształcenia ekonomicznego wiedzy socjologicznej nie stanowi jeszcze rękopami jej przydatności dla wzbogacenia wiedzy ogólnej studenta i absolwenta, jak również wzbogacenia jego świadomości metodologicznej².

W naszych warunkach wróciła socjologia do planów nauczania po 1956 r. najpierw jako „Elementarne zagadnienia socjologii”, później jako „Socjologia pracy”. Nie wprowadzono natomiast obligatoryjnie psychologii pracy. Psychologia weszła później do planu nauczania na kierunku „Organizacja i zarządzanie”. Nie ma jej natomiast na innych kierunkach kształcenia ekonomicznego. „Socjologia pracy” występuje obecnie prawie na wszystkich ekonomicznych kierunkach i specjalnościach, ale jeśli nie nawiązuje do konkretnych specjalności, staje się przedmiotem oderwanym, mało zrozumiałym, a nawet w oczach niektórych wykładowców i studentów ekonomik szczegółowych mało przydatnym lub wręcz zbędnym. Nawiązywanie do ekonomiki szczegółowej w wykładzie socjologii wymaga znajomości odpowiedniej dziedziny gospodarki, wymaga przede wszystkim uprawiania badań i utrzymywania stałej więzi z praktyką. Ze względu na rozbieżności i specjalnościowe kształcenia ekonomicznego a jednocześnie małą liczbę godzin nauczania socjologii pracy, zatrudnianie socjologów specjalistów dla poszczególnych kierunków jest niemożliwe. Jedynie na specjalności „Ekonomika rolnictwa” występuje oddzielnie „Socjologia wsi” oraz na „Ekonomie i organizacji miast” jest wykład z „Socjologii miasta”. Wykłady te cieszą się dużym zainteresowaniem studentów.

¹ Informacje o początkach katedry i uczelni praskiej czerpałem z wewnętrznej publikacji wydanej z okazji 10-lecia Katedry Ekonomicznej Socjologii i Psychologii: *Katedra ekonomické sociologie a psychologie VSE, Fakulta řizení*, Wysoka Szkoła Ekonomiczna v Praze.

² A. Wesołowski, *Problemy jakości i humanizacji kształcenia ekonomicznego*, Życie Szkoły Wyższej 1984, nr 12, s. 61 - 66.

Myślę, że nasi czescy koledzy, przewidując trudności merytoryczne i kadrowe, chcąc ich uniknąć przyjęli inną nazwę przedmiotu nauczania wysuwając jednocześnie własną koncepcję dydaktyczną wykładania socjologii i psychologii w uczelniach ekonomicznych. Polega ona głównie na przyjęciu przez te dyscypliny roli nauk współpracujących z ekonomią i dla ekonomii³.

Z roli tej wynikają określone funkcje polegające na:

— znalezieniu punktów stycznych z problematyką ekonomiczną i rozwijaniu jej psychosocjologicznych aspektów,

— zbliżeniu się wzajemnym socjologii i psychologii w celu zaprezentowania interdyscyplinarnej wiedzy wspierającej ekonomię, szczególnie w zakresie rozumienia roli czynnika ludzkiego w procesie pracy.

W dotychczasowej współpracy socjologii z psychologią dbało się raczej o w miarę ostre określenie co jest psychologiczne a co socjologiczne. Niektórzy socjologowie wręcz obawiali się wpływów psychologii w socjologii⁴. Pracy socjologowie i psychologowie tworzący katedrę ekonomicznej socjologii i psychologii wyszli z założenia, że podstawową wspólnotą metodologiczną dla ich dyscyplin jest materializm historyczny i że marksistowska socjologia i psychologia, niezależnie od tej ogólnej podstawy, zachowuje i może rozwijać specyficzne własne metody badawcze.

Realizacja podjętej koncepcji uprawiania ekonomicznej socjologii i psychologii trafiła na dobry grunt, bo do właściwego fakultetu. Jest chyba rzeczą niewątpliwą, iż na tym wydziale „sprawy ludzkie” muszą być traktowane pierwszoplanowo i że dlatego stosunkowo łatwiej można dorobić się ekonomicznego charakteru służby socjologii i psychologii dla ekonomii.

Z okazji minionego ćwierćwiecza Katedry Ekonomicznej Socjologii i Psychologii w VŠE w Pradze i jej dorobku naukowego można oceniać, czy koncepcja uprawiania interdyscyplinarnej wiedzy psychospołecznej dla wspierania ekonomicznego kształcenia kadr powiodła się i na ile?

Pierwszym kierunkiem działania było tworzenie zespołu pracowniczego składającego się z psychologów, socjologów, ekonomistów, statystyków i pracowników naukowo-technicznych. Pierwszym zadaniem stało się zbliżenie do ekonomii. Socjologowie i psychologowie zaczęli się jej uczyć, zaś ekonomiści studiowali psychologię i socjologię. Dyskusje (nie tylko terminologiczne) otwierały te dziedziny naukowo-badawcze, które ukazywały się jako wspólne lub prawie wspólne i stwarzały warunki do podejmowania zespołowych badań w zakładach pracy. Właśnie w toku praktycznego przygotowania się problemowego i metodologicznego dochodzono do takiego podziału ról, które zgodnie realizowane, rzutowały na pewną poznawczą całość.

Integracja zróżnicowanych dyscyplin, jak i ludzi, następować musi nie tylko w dyskusjach, lecz przede wszystkim w konkretnym działaniu. Działanie to podejmowane było w badaniach naukowych i w pracy dydaktycznej. Szczególnie duże wymagania merytoryczne stawiały studia podyplomowe, gdzie wysoko kwalifikowana kadra kierownicza przedsiębiorstw i organów centralnych oczekiwała na konkretną i nowoczesną wiedzę, którą przecież winna wdrażać do praktyki.

Przez badania w zakładach pracy i przez bezpośredni kontakt z działaczami politycznymi i gospodarczymi doksztalała się kadra naukowa. Związek katedry z praktyką nie był przypadkowy. Dobierano na początek małe zakłady pracy i w

³ Z przedmowy do skryptu: J. Růžicka, M. Tomšík i inni, *VŠE V Praze, Fakulta fizeni*, Praha 1980, s. 3 - 4.

⁴ T. Szczurkiewicz, *Studia socjologiczne*, Warszawa 1969, rozdz. *Psychologia a socjologia*, s. 447.

miarę zaawansowania się przechodzono do większych, o bardziej złożonej problematyce i stopniu trudności.

Prawdziwym zapleczem naukowo-badawczym katedry stało się jej laboratorium czyli pracownia, której pracownicy wolni lub prawie wolni od obowiązków dydaktycznych, podporządkowani programowi badawczemu, odciążali pracowników koncepcyjnych od niektórych ważnych lecz żmudnych i czasochłonnnych prac. Poziom naukowo-techniczny oraz znajomość obcych języków przez pracowników tegoż laboratorium zapewniał realizację programu na odpowiednim poziomie. Należy nadmienić, że niektórzy pracownicy nie tylko publikowali wartościowe artykuły lecz byli współautorami zbiorowych monografii, skryptów czy też tłumaczami z języków obcych potrzebnych książek.

Związek katedry z praktyką gospodarczą nie ograniczał współpracy i współdziałania z innymi uczelniami w republice, z instytucjami politycznymi i administracyjnymi. Odwrotnie, domagał się jej. Bardzo korzystna była i jest współpraca z Federalnym Ministerstwem Pracy i Spraw Socjalnych.

W miarę wzrostu kadry naukowo-dydaktycznej i pewnego dorobku naukowego wchodzono w kontakty i nawiązywano współpracę z uczelniami w krajach socjalistycznych, szczególnie z uczelniami ZSRR. Także rozwijała się współpraca z Polską, zwłaszcza ze Szkołą Główną Planowania i Statystyki w Warszawie oraz z Uniwersytetem Łódzkim. Katedra weszła na szersze forum europejskie przez udział jej pracowników w konferencjach naukowych międzynarodowych. Stopniowo uzyskiwano dobre efekty w realizacji roli jaką katedra chciała odegrać w kształceniu ekonomistów.

W jakim kierunku poszedł rozwój problematyki badawczej i jakie można przypisać osiągnięcia całemu zespołowi katedry i niektórym jej pracownikom?

Najlepiej świadczą o tym publikacje typu monograficznego, podręcznikowego, ekspertyzy na rzecz gospodarki, jak również udział w badaniach centralnych CSAV. Niektóre z nich określają dość wyraźnie zakres zainteresowań tak psychologów, jak i socjologów.

Psychologowie poszli w kierunku badania pracy jako takiej oraz przesłanek doboru odpowiednich ludzi, zdolnych do pokonywania trudności i realizowania w określonych warunkach zadań z nią związanych⁵. Znajomość treści pracy, wiadomości i umiejętności niezbędnych do jej wykonywania, struktury zawodu, warunków technicznych i technologicznych, bezpieczeństwa i higieny i innych, rzutuje na przygotowanie pracownika do zawodu, później na adaptację w nim, motywowanie się w pracy, zaangażowanie w doskonaleniu procesu produkcyjnego i pracy twórczej (wynaalczność i racjonalizatorstwo), inicjatywę doskonalenia organizacji pracy i współżycia społecznego⁶. Jest to tylko jedna strona medalu bowiem trzeba uwzględnić i ten fakt, że człowiek człowiekowi nierówny i że znając wymagania zawodu i pracy należy dobrać takie typy fizyczne i psychospołeczne, które najlepiej spełnią swoją rolę. Trzeba więc badać samego człowieka pracy, poznawać jego uzdolnienia i niedoskonałości psychofizyczne po to, aby go przez wychowanie do pracy i zawodu skierować na właściwe miejsce. Wchodzimy tu w ogólną problematykę psychiki ludzkiej, osobowości jednostki i właściwości psychotechnicznych.

Typowo psychologiczne podejście do jednostki ludzkiej, jej możliwości i przydatność w procesie pracy okazuje się niezbędne nie tylko w sensie poznawczym wzbogacającym wiedzę ogólną o człowieku ale zawsze i przede wszystkim w sensie praktycznym. Cechuje to właśnie ekonomiczną psychologię, która dąży do wdro-

⁵ O. Matoušek, J. Růzička, A. Hladky, *Clovek a práca. Psychologické aspekty pracovni činnosti*, Brana 1972; A. Velehradsky i im., *Hodnoceni a hodnoty v činnosti cloveka*, Prana 1978.

⁶ J. Kučera, *Pracovitost, pracovni moralka a iniciativa*, Prana 1972.

żenią zdobytej wiedzy do praktyki. Pochodną tych dążeń są opracowania dotyczące polityki kadrowej, doskonalenia kierowania ludźmi, ocenianie ludzi i motywowanie ich w pracy⁷.

Socjologowie natomiast zwrócili uwagę na przedsiębiorstwo jako system społeczny, na jego strukturę, przemiany zachodzące głównie pod wpływem postępu naukowo-technicznego, problemy kształtowania kolektywów roboczych na różnych poziomach zarządzania.

Aplikacja ogólnej wiedzy socjologicznej i socjologicznych metod badawczych znalazła również swoje odbicie w publikacjach dotyczących przede wszystkim społecznej analizy niezbędnej do kierowania socjalistycznym przedsiębiorstwem. Pogłębiona analiza społeczna zakładu pracy w książce Jaroslava Kohouta jest przykładem pracy dla społecznych analityków, w tym dla zakładowych socjologów i psychologów oraz dla dyrektorów przedsiębiorstw⁸.

Bezsporne znaczenie społecznej analizy dla diagnozowania aktualnego stanu społeczności zakładowej jest wielce przydatne również dla społecznego planowania rozwoju fabrycznych kolektywów ludzkich. Właśnie planowanie społecznego rozwoju załóg stało się kolejną dziedziną dorobku naukowego pracowników katedry. Znalazło ono pewną teoretyczną podporę w dorobku psychologów i socjologów radzieckich, ale również trafiło na zainteresowanie związków zawodowych i resortu pracy i spraw socjalnych⁹. Dorobek z tej dziedziny znalazł zastosowanie w praktyce planowania społecznego w dużych zakładach pracy w republice i powiększył metodyczną literaturę przedmiotu.

Podsumowując, posłużę się opracowanym przez kolektyw katedry skryptem napisanym dla studentów ekonomii VŠE pod znamienym tytułem: *Psychologie a sociologie pro ekonomy*. W przedmowie do tego skryptu autorzy i redaktorzy — Jifi Ruzička i Miloslav Tomšík napisali, że skrypt ten jest pierwszą próbą zintegrowanego wykładu ekonomicznej socjologii i psychologii. Dodajmy, że jest to pierwsza próba przedstawienia przez kolektyw katedry wiedzy psycho-społecznej zdobytej nie tylko z literatury ojczystej i obcej ale także opartej na empirycznych badaniach własnych. Usystematyzowana w skrypcie wiedza psychologiczna i socjologiczna wskazuje dobitnie na dorobek naukowy i dydaktyczny zespołu pracowniczego katedry. Wskazuje także na celowość eksperymentu tworzenia z dwóch dyscyplin jednego przedmiotu dydaktycznego.

Aleksander Wesołowski

KOLOKWIMUM HABILITACYJNE DOKTORA ADOLFA MICHALAKA

W dniu 5 czerwca 1987 r. odbyło się posiedzenie Rady Wydziału Ekonomiki Produkcji i Obrotu Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, któremu przewodniczył prof. dr hab. Henryk Wojciechowski.

Przedmiotem posiedzenia było przyjęcie kolokwium habilitacyjnego i nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk ekonomicznych dr. Adolfowi Michalakowi, adiunktowi Instytutu Ekonomiki Handlu Wewnętrznego i Usług Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

⁷ A. Vslhradäky, *Kadrovä a personalni praca mistra*, Praha 1973; tenże, *Poradenstvi vedoucího v práci s lidmi*, Prana 1976.

⁸ J. Kohout, *Sociální analiza a řízení socialistického podniku*, Praha 1976.

⁹ D. A. Kerimov i in., *Metodika plánování sociálního rozvoje kolektivu průmyslového podniku*, Praha 1973 (przedkład z j. rosyjskiego).

Adolf Michalak urodził się 7 kwietnia 1940 r. w Bietikow pow. Prenzlau (NRD) w rodzinie robotniczej. Po ukończeniu szkoły podstawowej dalszą naukę kontynuował w Liceum Ogólnokształcącym w Gorzowie Wlkp. W 1960 r. rozpoczął studia w WSE w Poznaniu na kierunku handlowo-towaroznawczym. Bezpośrednio po ukończeniu studiów w 1965 r. podjął pracę w MHD Artykułami Przemysłowymi w Zielonej Górze, w którym został powołany na stanowisko z-cy dyrektora. W 1967 r. kontynuował pracę w jednostce nadrzędnej, tj. Wojewódzkim Zjednoczeniu Przedsiębiorstw Handlowych w Zielonej Górze na stanowisku z-cy naczelnika wydziału ekonomicznego.

W 1969 r. rozpoczął 3-letnie studia doktoranckie w WSE w Poznaniu, a po ich ukończeniu podjął pracę w Zakładzie Organizacji Przedsiębiorstw Handlowych na stanowisku asystenta. W 1974 r. na podstawie rozprawy doktorskiej *Koncentracja przedsiębiorstw handlowych* przygotowanej pod kierunkiem doc. dr. hab. A. Szpaderskiego uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych. Obecnie jest pracownikiem Zakładu Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Handlowych AE w Poznaniu, prowadzi w ramach pracy dydaktycznej wykłady, seminaria i proseminaria z zakresu ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw handlowych.

W sferze zainteresowań badawczych dr. A. Michalaka mieszczą się zagadnienia doskonalenia organizacji i zarządzania przedsiębiorstwami handlowymi. W rezultacie prac badawczych opublikował jako autor lub współautor 4 pozycje zwarte i 18 pozycje artykułowych, a także inne (13), które są wyrazem jego aktywności i szerokiej współpracy z praktyką gospodarczą (ekspertyzy, opinie).

Synteza dotychczasowych badań i rozważań nad usprawnianiem organizacji i zarządzania przedsiębiorstwami handlowymi została zawarta w pracy habilitacyjnej *Zarządzanie przedsiębiorstwem handlowym na zasadach rozrachunku gospodarczego w planowo regulowanej gospodarce rynkowej*. Praca ta oraz dotychczasowy dorobek naukowy i dydaktyczny habilitanta były recenzowane przez prof. Zbigniewa Zakrzewskiego (AE Poznań), prof. Alfreda Czerwińskiego (Uniwersytet Gdański) i prof. Mieczysława Klimasa (SGPiS w Warszawie).

W trakcie kolokwium habilitacyjnego dyskusja dotyczyła głównie zagadnień wpływu zarządzania opartego na zasadach rozrachunku gospodarczego na efektywność działalności przedsiębiorstw handlowych. Pytania (a skierowano ich do habilitanta 14) miały charakter szczegółowy i dotyczyły zasad rozrachunku gospodarczego, możliwości ich zastosowania w różnych typach przedsiębiorstw handlowych, w przedsiębiorstwach o różnych formach własności środków produkcji, a także w różnych typach gospodarki rynkowej. Druga grupa pytań dotyczyła wykorzystania zasad rozrachunku gospodarczego dla podnoszenia poziomu efektywności działalności przedsiębiorstw handlowych w aktualnej sytuacji gospodarczej kraju i dokonywanych zmian systemu zarządzania gospodarką. W szczególności uwaga skoncentrowana była na możliwościach wykorzystania rozrachunku gospodarczego w warunkach obiektywnie ograniczonej samodzielności przedsiębiorstw handlowych.

Ustosunkowując się do pytań habilitant nawiązał do istoty rozrachunku gospodarczego jako kategorii ekonomicznej, metody zarządzania przedsiębiorstwami i metody gospodarowania. Rozrachunek gospodarczy w aktualnej sytuacji gospodarczej kraju, w warunkach reformy gospodarczej stanowi metodę zarządzania przedsiębiorstwami handlowymi. Zasady rozrachunku gospodarczego, którymi są: samodzielność przedsiębiorstwa, ekonomiczne stymulowanie i samofinansowanie, mają zastosowanie w przedsiębiorstwach wyodrębnionych z jednolitej formy własności i w różnych typach gospodarki rynkowej. Rozwiązania poszczególnych zasad rozrachunku gospodarczego są różne w poszczególnych krajach socjalistycznych — zależą od konkretnych uwarunkowań. Zmiany w zakresie systemu ekonomiczno-finansowego, w ramach reformy gospodarczej (ceny, marże, prowizje, podatki)

stanowią istotne zjawiska stymulujące zachowania przedsiębiorstw handlowych na rynku.

Zewnętrzne warunki ograniczające samodzielność przedsiębiorstw handlowych osłabiają stymulujące oddziaływanie zasad rozrachunku gospodarczego. Zatem istotnym elementem efektywności tej metody zarządzania i tym samym funkcjonowania przedsiębiorstw handlowych jest poprawa sytuacji rynkowej.

Po zakończeniu kolokwium przystąpiono do tajnego głosowania nad przyjęciem kolokwium habilitacyjnego, w rezultacie którego dopuszczono habilitanta do wygłoszenia wykładu habilitacyjnego pt. *Cele handlu i przedsiębiorstwa handlowego rzeczywiste i pożądane*. Mając na względzie problem zawarty w tytule wykładu habilitant zwrócił uwagę na rozbieżności pomiędzy celami przedsiębiorstw handlowych, wynikającymi z systemu ekonomiczno-finansowego w ramach systemu zarządzania a oczekiwaniami społecznymi w tym zakresie.

Po zakończeniu wykładu przystąpiono do głosowania w wyniku którego Rada Wydziału podjęła uchwałę o nadaniu dr. A. Michalakowi stopnia doktora habilitowanego nauk ekonomicznych.

Elżbieta Urbanowska-Sojkin